

A karácsonyfák gazdagsága

Lukács László néprajzkutató az idei esztendőben kapta meg az MTA doktora – közkeletű nevén az akadémiai doktori – tudományos fokozatot. Disszertációja „A karácsonyfa története és európai elterjedése” címet viseli. A karácsonyfa történetét őt megelőzően senki ilyen alaposággal, részletességgel nem dolgozta fel. Munkájában természetesen nem csak a magyarországi faállítási szokásokról szól, hanem a szomszéd, illetve távolabbi népekéről is. Ez a tárgykör azonban olyan gazdag, hogy mindig lehet bővíteni az ide kapcsolódó ismereteket.

A közelmúltban a Baranya megyei Kásád községben néprajzi gyűjtés során régi fényképeket nézegettem. Gátai Istváné adta ezeket kezembe. Az egyik közülük – amely képmellékletünk lett – az 1960-as évek közepén készült, karácsonyesti pillanatot örökített meg. Az asztalra helyezett karácsonyfa alatt ajándékok, mellette két megilletődött gyermek, kiknek kezében játékok. Megtudtam, hogy a felvétel az akkori Jugoszláviában, a magyar határhoz közeli Petárda községben készült, a katolikus vallású, horvát nemzetiségű Benak családnál. Ami a képen igazán feltűnt, az a körülmény volt, hogy a szülők a fát szaloncukorral díszítették. Ebből pedig következik, hogy finomítani kell azt a széles körben elterjedt vélekedést, miszerint a szaloncukor fára aggatása jellegzetes magyar szokás, rajtunk kívül más népnél nem lelhető fel.

A horvát faluban és környékén gyakorolt szokásnak, a szaloncukor ilyenén elterjedésének magyarázatát adja a történeti múlt, a földrajzi és etnikai körülmények tisztázása. Petárda község az I. világháború végéig Baranya megye azaz Magyarország részét képezte, sőt ide tartozott az 1941 és 1944 közötti időszakban is. Horvát lakói a Dráva-menti sokácok etnikai csoportjába tartoztak, de nyilvánvaló, hogy a szomszédos magyar és német közösségek szokásgyakorlata hatott rájuk. A karácsonyfa állítás és díszítés vonatkozásában is ilyen hatás érvényesült.

Az ugyanezen etnikai csoporthoz tartozó – és az 1918-21 közötti szerb megszállástól eltekintve folyamatosan Magyarországon élő – alsószentmártoni horvátok is az asztalra helyezték fenyőfájukat. 1945 előtt cernára felfűzött, pattogatott kukoricával, színes papírlánccal, mézeskaláccsal, - amelyen színes kép jelenítette meg a pásztorokat, a szent családot vagy a bölcsőt, - és bolti cukorral díszítették. Az 1930-as években tűnt fel a fán a szaloncukor. Ekkortól, de főleg 1945 után tovább sokasodtak és változtak a díszítmények.

Ugyanakkor jól tudjuk, hogy az I. világháború előtti Horvátország területén más szokások is éltek. Ksaver Sándor Gjalski (1845-1935), a horvát nemesi világ megörökítője, 1886-ban megjelent Ódon tetők alatt című elbeszéléskötetében, azon belül a Karácsony vigíliája című novellában írta le korának karácsonyi ünnepét. A könyvben említett nemesi kúriában „a falakat boróka- és fenyőgallyak ékesítették, s az egész szobát betöltötte az örökzöld ágak illata. Az asztalon magas, fiatal fenyőfa állott teleaggatva aranyozott almákkal, dióval, mogyoróval, apró viaszgyertyácskákkal és különböző színű papírláncocskákkal. A gerendákat is zöld gallyak díszítették, és vékony fonalakon karácsonyi almák himbálóztak a levegőben, az asztal fölött meg az úgynevezett sündisznó függött, egy alma teleszurkálva mogyoróbéllal, amely a régi horvát hajlékokban karácsony vigíliájának legfontosabb jelképe. Az asztal alatt tiszta sárga szalmát terítettek szét, maga az asztal fehérlett a finom abrosztól, közepén nagy kereszt, amelyet hosszú szárú rozsszalmából kötöttek”. A fára ugyanekkor Szentlélek (véltetően galamb képében) és üstököscsillag is került, aztán meggyújtották a gyertyácskákat.

Gjalski szülőföldjének, Turmezőnek szokásait jelenítette meg a karácsonyfával, illetve a mennyezetet ékesítő zöld gallyakkal. Ez utóbbit a horvátok kinč-nek nevezték. Zágráb környék, valamint Északnyugat-Horvátország falvaiban a legutóbbi időig lehetett találkozni a mennyezetbeli karakterisztikus díszítéssel a kinč-csel, mely fenyőágakból, és a rájuk kötött mézeskalács figurákból, almából, üveggömbökből és színes papírláncból állt.

Amint látható, mindez szaloncukor nélkül. Ahogy manapság sincs szaloncukor a zágrábi fenyőfákon, hanem csak díszek, főleg gömbök.

Székesfehérváron viszont száz évvel ezelőtt is csinosították szaloncukorral a fenyőt. A korabeli újságok híradásai és hirdetései, sok adattal szolgálnak a kutatóknak meg más érdeklődőknek. A Székesfehérvár és Vidéke 1913. december 23-i száma írta: „Az örökzöld fenyők már fogynak a székesfehérvári piacon, s a túlevelű fácskák egész erdeje virul a templom előtti téren. Minden családi tűzhely melegének, boldogságának kiegészítő része karácsonykor az örökzöld fenyőfácska, az apró égő gyertyákkal, csillogó dísszel, cukorkával, aranyos dióval bőven megrakva. Rövid egy hét alatt rengeteg fenyőfa fogyott el a székesfehérvári piacokon.” Ugyancsak a Monarchia boldog békebeli hangulatát érzékelteti ugyanennek az újságnak 1912. december 10-i kiadása.” Karácsonyfára cukorkák, mindenféle díszek nagy választékban Szigethy testvéreknél kapható. Teljes kollekció 1 doboz, 55 darab finom cukorkával 1 K(rona). 115 db finom cukorkával 2 K, 1 kg szalon cukor 1 Korona 60 fillér”.

A Székesfehérvári Friss Újság 1901. december 21-i számában Kaufmann papírkereskedése így hirdette magát: „Karácsonyfa díszítéshez szükséges színes arany és ezüst papírok, ezüst és réz színű csillogó szálak, dió aranyozásához való arany” kapható.

A fenyőfák karácsonyi díszítésében azonosságok és tájtól, időtől, anyagi viszonytól, ízléstől, ma már divattól függően eltérések figyelhetők meg. A szépségre, a gazdagságra, az öröme törekvés azonban mindenütt megmutatkozott.

Gelencsér József

Karácsonyeste Petárdán az 1960-as években